

Andrijan Turan

Zbojník so srdcom z medovníka

Narodil sa na brehu krásnej rieky, a aj ako človek a veľký umelec bol taký čistý a priehľadný ako ona. Odtiaľ si vzal lásku k rybám, ale aj k prostým, jednoduchým, zemitým charakterom ľudí, ktorých tak majstrovsky stvárnil na javisku, v televízii či vo filme. Nikomu inému neprináleží titul národný umelec viac ako práve jemu. Národ ho miloval a ctil si ho, hoci on zostal aj po udelení Oscara, po ktorého ho komunisti odmietli pustiť, až priskromný a nikdy sa nad nikoho nevyvyšoval. Herec, rybár, spisovateľ a malý muž s veľkým srdcom: Jozef Kroner.

„Roduvernosť sa nerodí v krikú a vo vyhláseniach, ale v tichej pokore a vo vrúcni, v schopnosti každého urobiť pre svoj národ, čo je v jeho silách. Takého človeka spoznáte podľa toho, že je skromný a zvyčajne toho veľa nenahovorí. O to viac koná.“

JOZEF KRONER

Herecká legenda Jozef Kroner sa narodil v roku 1924 v Staškove pri Čadci a pochádza z dvanástich detí. Je zaujímavé, že talent zdedil priamo od Boha, nikdy sa nevenoval akademickému štúdiu herectva, hoci nepochybne mal na to, aby akúkoľvek hereckú školu absolvoval s vyznamenaním. Jozef Kroner vyrástol na veľkého herca medzi ochotníkmi a potom na malom javisku Slovenského komorného divadla v Martine. Kroner sa divákovi zapáčil ako Chrapov v Gorkého dráme *Vassa Železnová* a vynikol aj ako Ževakin v Gogoľovej *Ženbe* – a práve táto rola mu vyniesla pozvanie do Slovenského komorného divadla. Javiská po komunistickom prevrate vo februári 1948 však mali ovládnuť bezduché agitky o zakladaní JRD, hry z fabričného prostredia, to všetko od sovietskych autorov, a jedinou iskrou nádeje boli autori svetovej literatúry

ako Molière, Shakespeare či Schiller... A tak si ani začínajúci herec Jozef Kroner nemohol vyberať a rád hral celý načrtnutý oblúk diel. Viedli ho všetci režiséri zo súboru, poučili kolegovia herci, ba príležitostne aj sám ako začínajúci herec bol režisérom. (S kolegami naskúšal rozprávku *V zakliatej krajine*.) Vyučený kreslič Kroner tu prvý a posledný raz nakreslil dokonca scénu. Potom už kreslil len milé obrázky do vlastných knižiek o rybách.

Od Boha nadaný herec

Kroner nikdy neabsolvoval (a ani nepotreboval) hereckú školu, no jeho herecká poetika bola detailne realistická, precízna a živá a realistická navždy zostala. Bol dokonalý náturista, od Boha veľmi nadaný a povolaný komediant, ale aj charakterový herec, práve táto dvojediná vlastnosť mu dala vyniknúť v majstrovskej úlohe vo veselohre Jozefa Hollého *Kubo*. Hoci v tých časoch divadelné súbory hru ignorovali (keďže nikto z hercov sa v role dedinského trpáka nechcel zosmiešniť), bol to práve Kroner, kto bol ochotný a schopný vykresiť ako z lipového dreva milosmiešnu figúrku „neprebudeného“ ostarka, hlúpučkého, no domýšľavého čudáka. Z televíznej adaptácie potom spoznávame, aký bol vo svojej postave Kroner dokonalý. Ďalšou, oveľa ťažšou výzvou pre mladého eléva bola titulná postava profesora Poležajeva z rovnomennej hry sovietskeho dramatika Rachmanova. Komorná hra z domácnosti ruského intelektuála, ktorého zasiahne ruská revolúcia, preslávila herca prostredníctvom televízie v celej Československej republike. Dvadsaťsedemročný Kroner tu skvele zahral staručkého sedemdesiatročného profesora. Práve v Martine Kroner najčastejšie hrával starcov s bradou. Raz s mužnou, inokedy iba mužíckou. Jeho chlapi bez brady vyzerali totiž na javisku o dosť mladší, hoci ružolíci mladícky výzor Kroner ani v mladosti nemal, a tak nemohol byť ani nikdy obsadený do úlohy milovníka. Za sezónu mal Kroner tri až päť premiér a dostával úlohy rozmanité, náročné a titulné. Už vtedy mal za sebou účinkovanie v piatich filmoch. Čoraz častejšie dochádzal na bratislavskú Kolibu, kde exceloval pri nakrúcaní *Poľa neoraného*, *Drevenej dediny* či *Štvorylky*. Hral zodratých, pálenkou zničených sedliačikov či malomestského krajčira. Čo rola, to nezabudnuteľný výrazný typ. Kroner bol vďaka filmu čoskoro známy nielen na Slovensku, vysoko ho oceňovala česká divadelná a filmová kritika a obľúbili si ho aj televízni diváci.

Zo SND odišiel sklamaný a znechutený...

Prevažnú časť profesionálnej hereckej kariéry však Kroner zasvätil činohre SND. Na jej doskách sa zjavoval od roku 1956, no je divné, že herec, ktorý už dávno predtým presvedčil o svojom talente, ako aj o tom, že bravúrne zahrá

skoro čokoľvek, bol na novom pracovisku čosi ako epizódkar. Umelecké vedenie SND si nového člena oľukávalo tak dlho, až vznikli pochybnosti, či je v súbore vôbec potrebný. Takmer všetci režiséri sa stavali k hercovi z vidieka chrbtom, a prvý, kto prelomil ľady, bol až režisér Budský. Odmenil Kronera zložitou postavou doktora Galéna v *Bielej nemoci* od Karla Čapka a tým si natrvalo získal hercovu priazeň. Druhým, či vlastne prvým Kronerovým milovaným režisérom v SND bol Karol L. Zachar. On totiž nikdy nerobil hercovi prieky a obsadzoval ho tak, ako sa to páčilo obecenstvu a vyhovovalo najmä hercovi. Je ťažké posudzovať, v ktorej z desiatok postáv stvárnených v SND bol Kroner lepší a výraznejší, keďže u takého poctivého a nadaného herca sa len ťažko hovorí o slabých výkonoch. História však vraví, že v roku 1984 odišiel Kroner dobrovoľne do divadelného dôchodku, keďže za posledné dva roky sa akosi preňho, tak ako na začiatku kariéry v SND, nenašli roly, ktoré by prináležali kvalite takého skvelého herca. Vo svojej výpovedi v SND znechutený herec napísal: *„Pri všetkej skromnosti dovoľm si tvrdiť, že by sa pre mňa, herca na vrchole tvorivých síl a plného chuti pracovať, našla primeraná rola. Dúfal som márne.“* S divadlom, v ktorom stvárnil 101 divadelných postáv, sa tak ako šesťdesiatročný na vrchole tvorivých síl rozlúčil, a nikto ho, žiaľ, nikdy nezavolať späť, čo nie je naozaj peknou vizitkou slovenského divadelníctva a čo je určite nielen pre slovenské divadlo kultúrna strata, ktorá sa nedá nijako nahradiť. Vo filme, televízii a rozhlase mu však zostali dvere otvorené, čo Kroner aj naplno využil, keďže ešte ďalších 30 filmov nakrútil na penzii.

Malý muž so štyrmi oblekmi na letisku

Nielen slovenský divák si nezabudnuteľné herectvo Jožka Kronera spája najviac s filmami a televíznou tvorbou. Do televízneho a filmového sveta vstúpil na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov 20. storočia. Už na začiatku filmovej kariéry hrával spolu s legendami slovenského herectva, ako boli A. Bagar, K. Machata, F. Dibarbora, J. Adamovič, I. Krivosudský a mnohí ďalší. Objavil sa v snímkach *Drevená dedina* (1954), *Štvorylka* (1955), *Čert nespí* (1956), *Posledná bosorka* (1956) či *Statočný zlodej* (1958). Najslávnejšie úlohy však stvárnil herec v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch. Diváci ho dodnes majú radi najmä ako Kuba z rovnomenného filmu, ktorý nakrútil v roku 1965. Sám herec tvrdil, že sa mu Kubo veľmi podobal a sprevádzal ho po celý život. *„Hlásim sa k nemu, aj keď sa niektorí čudujú, ako sa môžem toľký čas stotožňovať s týmto hlúpyim človečikom. Musím sa ho zastať, on nie je hlúpy, je len prostučký, ale duša čistá a veľmi úprimná,“* hovoril a my sme mu museli veriť, pretože do svojho Kuba sa jednoducho dokonale prevtelil.

V rovnakom roku si zahral i v slávnom Oscarovom filme *Obchod na korze* (1965) v réžii Jána Kadára a Elmara Klosa. Uznanie akadémie mu tu priniesla rozporuplná hlavná úloha pološialeného arizátora Tóna Brtka. Film však bol, žiaľ, po emigrácii Elmara Klosa vyše 20 rokov zavretý v trezore a k divákovi sa dostal až po roku 1990. Depresívnej snímke spočiatku nikto nepredvídal úspech a dokonca nemenovaný slávny režisér po premietaní pre filmárov ukázal palcom dole. Film však veľmi rýchlo predali do Ameriky len za smiešnych 5 000 dolárov kanadskej distribútorke, ktorá ho hneď poslala do súťaže v Los Angeles. Keď film získal najvyššie ocenenie, zinkasovala zaň 1,8 milióna dolárov. Jozef Kroner sa zúčastnil len premiéry filmu v New Yorku, kde si dokonca zarečnil. Svoj prejav čítal z vopred pripraveného listu, kde ho mal napísaný foneticky. Zožal veľký úspech, aj keď po anglicky nevedel. Po premiére v New Yorku priletel v deň odovzdávania Oscarov Kroner späť do Československa na pražské letisko, kde sa k nemu mali pripojiť režiséri Kadár a Klos, ako aj hlavná ženská predstaviteľka Ida Kamińska, a všetci mali letieť späť do USA. K nedočakavému Kronerovi však tesne pred odletom pristúpil nemenovaný súdruh z ŠtB a povedal mu: „*Pane Kronere, vy jste v Americe již byl. Teď pojede soudružka Kadrnožková z Filmexportu.*“ A tak šokovaný herec zostal na pražskom letisku sám s kuframi a štyrmi novučíckými oblekmi za 17 000 Kčs, ktoré si dal ušit na zákazku, špeciálne na odovzdávanie Oscarov. Potom čo bol filmu *Obchod na korze* odovzdaný v USA Oscar v kategórii najlepší cudzojazyčný film, začali silnieť hlasy konzervatívnych komunistov, ktorí zaraz prejavili svoju stranícku infekciu intelektu. Tí chceli sošku dokonca okamžite letectky vrátiť späť Američanom, lebo vraj bolo nanajvýš podozrivé, keď nás takto okato vychválil triedny nepriateľ. Malo byť za tým čosi neznáme a nekalé. Jozef Kroner si neskôr spomínal, že perličkou pri výrobe filmu bolo aj to, že filmári si kvôli nakrúcaniu museli dať na objednávku ušit gardistické uniformy, pretože v tých časoch už bolo v podstate nemožné zohnať originály. Len čo však prišiel štáb do Sabinova, kde sa filmovalo, a herci a komparzisti sa do nich obliekli, miestni ľudia začali poukazovať na konkrétne odlišnosti týchto na objednávku ušitých uniforiem s dobovými. Filmárov dokonca zaviedli k sebe domov a zo skriň a škatúl povytahovali staré gardistické uniformy, aby im ukázali jasné rozdiely. Zvláštno na celom bolo najmä to, že vlastníci týchto uniforiem boli už v tom čase všetci straníkmi...

Šesťdesiate roky boli pre Kronera mimoriadne plodným tvorivým obdobím, keď stvárnil niekoľko postáv v ďalších známych filmoch: *Jerguš Lapin* (1960), *Polnočná omša* (1962), *Jánošík* (1963), *Živý bič* (1966) či *Slnečný kúpeľ* (1969). V priebehu niekoľkých rokov Kroner osvedčil svoj mimoriadny komediálny ta-

lent, keď sa začal zjavovať prevažne v komédiách, kde svojim postavám vdýchol vždy tragikomickú, no príťažlivú dušu a zdôrazňoval tak „veľkosť“ malých a prostých ľudí. Nenapodobiteľnú a svojráznu neopakovateľnosť priniesol mnohým filmovým hrdinom Kronerov originálny herecký výraz, ale aj osobitá, takmer nenapodobiteľná farba jeho hlasu.

Dobrácky strýčko s figliarskymi nápismi

K hercovým najznámejším a absolútne nezabudnuteľným kultovým postavám patrí jeho Adam Krt (*Rysavá jalovica*, 1970), zbojník so srdcom z medovníka Pacho Matrtaj (*Pacho, hybský zbojník*; 1975), figliarsky huncút Sváko Ragan (*Sváko Ragan*, 1976), Mišo (*Mišo*, 1979) či múdry včelár Martin Pichanda v skvelej Jakubiskovej adaptácii ságy Petra Jaroša *Tisícročná včela* (1983). Nemožno zabudnúť ani na jeho účinkovanie v známych seriáloch *Slovácko sa ne-súdi* (1974) a *Lekár umierajúceho času* (1983). Na divadelných doskách Kroner zahviezdil na dlhý čas v muzikáli *Fidlikant na streche* ako mliekar Tovje.

Bolo by treba popísať ešte veľa papiera, aby sme si pospomínali na všetky ceny, ktoré získal Jozef Kroner za mimoriadne herectvo. Preto len telegraficky: V roku 1967 dostal titul zaslúžilý umelec a v roku 1978 národný umelec. Na medzinárodnom filmovom festivale v Cannes mu prejavili zvláštne uznanie a v Sorrente získal Striebornú sirénu, v Sofii zas Zlatú ružu. Americkí filmoví kritici zložili niekoľko rokov pred jeho smrťou jednohlasne Kronerovi poctu prirovnaním jeho herectva k legendárnemu Chaplinovi. Názor zámorskej kritiky Kronera vtedy veľmi potešil. Sám sa totiž vždy túžil na slávneho klauna podobať, no bez toho, aby ho nejako výrazne napodobňoval.

Jozef Kroner sa popri herectve venoval i literatúre, kde opisoval svoju najväčšiu životnú vášeň rybačku. Napísal knihy *Herec na udici*, *Herec nielen na udici* či *S kamerou a udicou*. O živote a hereckej kariére Jozefa Kronera nakrútil v roku 1987 režisér Fero Fenič dokumentárny film *Trate života Jozefa Kronera*. V múzeu na Kysuciach má Jozef Kroner aj sochu v životnej veľkosti. Asi vás neprekvapí, že nie je pozlátená či odliata z bronzu, ale upletená z obyčajného drôtu... Akoby tento skutočne národný herec aj dnes chcel povedať, že so starobylou drotárskou tradíciou sa vracia späť domov – do dediny, prírody a k milovanej rieke, kde voľakedy vyrastal. Na základe hlasovania slovenských filmových novinárov v Ankete 2000 sa Jozef Kroner stal zaslúžene slovenským hercom 20. storočia. Veľký herec Jozef Kroner nás opustil pred dvadsiatimi rokmi, no navždy zostane s nami v postavách, ktoré sú už dávno našimi národnými a ozaj nesmrteľnými!

Filmografia Jozefa Kronera

- 1949: *Katka* (majster Jozef)
1951: *Akce B* (švec)
1953: *Pole neorané* (Šimon Perďoch)
1954: *Drevená dedina* (Ondro Chlistoň)
1955: *Štvorylka* (krajčír Sásik)
1956: *Čert nespí* (porotca, kádrovník, Merinda, inžinier Martvoň)
1957: *Posledná bosorka* (Jakub Krvaj)
1957: *Zemianska česť* (Jonáš)
1958: *Statočný zlodej* (Jožko Púčik)
1958: *Šťastie príde v nedeľu* (Púčik)
1960: *Jerguš Lapin* (strýko Košaľkuľa)
1961: *Pokorené rieky* (Juraj Brondoš)
1962: *Polnočná omša* (Valentín Kubiš)
1962/63: *Jánošík I – II* (otec Uhorčík)
1965: *Obchod na korze* (Tóno Brtko)
1965: *Kubo* (Kubo)
1966: *Lidé z maringotek* (klaun Ferdinand)
1967: *Muž, ktorý stoupl v ceně* (pán Benda)
1968: *Dialóg 20 – 40 – 60* (starec)
1968: *Muž, ktorý luže* (Franz)
1968: *Traja svedkovia* (Dr. Schwartz)
1969: *Touha zvaná Anada* (Koktavý)
1970: *Pán si neželal nič* (Ctibor)
1970: *Rysavá jalovica* (Adam Krt)
1972: *Zajtra bude neskoro* (učiteľ)
1972: *Prečo Adam Chvojka vicerichtár spáva doma* (Adam Chvojka)
1973: *Očovské pastorále* (Cesnak)
1973: *Putovanie do San Jaga* (Carlo)
1973: *Végül* (Nakoniec), réžia Gyula Maár, Maďarsko (János Varga)
1973: *Vymenená princezná* (kráľ)
1975: *Pacho, hybský zbojník* (Pacho Matrtaj)
1976: *Stratená dolina* (Gamboš)
1976: *Sváko Ragan* (sváko Ragan)
1976: *Teketória* (Okolky), réžia Gyula Maár, Maďarsko
1977: *Vianočné oblátky* (Jano Predaj)

- 1979: *Két történet a félmúltból* (Dva príbehy z nedávnej minulosti); *A téglafal mögött* (Za tehlovou stenou), réžia Károly Makk, Maďarsko (Ferenc Bódi)
- 1979: *Mišo* (Mišo)
- 1981: *Kosenie Jastrabej lúky* (otec Martin Hudec)
- 1981: *Megáll az idő* (Čas sa zastaví), réžia Péter Gothár, Maďarsko (triedny profesor)
- 1981: *Tegnapelőtt* (Predvčerom), réžia Péter Bacsó, Maďarsko
- 1982: *Egymásra nézve* (Iný pohľad), réžia Károly Makk, Maďarsko
- 1982: *Popolvár najväčší na svete* (sluha Šablica)
- 1982: *Přeludy pouště* (Sidi Ali)
- 1982: *Sol nad zlato* (šašo)
- 1983: *Tisícročná včela* (Martin Pichanda)
- 1987: *Nedaleko do neba* (Šimaľa)
- 1987: *Az utolsó kézirat* (Posledný rukopis), réžia Károly Makk, Maďarsko (György Nyáry)
- 1988: *Lovec senzací* (Šnórer)
- 1988: *Vlakári* (dedo Homola)
- 1989: *Můj přítel d'Artagnan* (Křepelka)
- 1989: *Ti, kojto si nebeto* (Ty, ktorý si na nebesiach), réžia Dočo Bodžakov, Bulharsko (George Henih)
- 1990: *Árnyék a havon* (Tieň na snehu), réžia Attila Janisch, Maďarsko
- 1992: *Dedičstvo alebo Kurvahošigutntag* (Košťál)
- 1994: *Vášnivý bozk* (Schneider)
- 1995: *... ani smrt nebere!* (Martin Janák-Štípaný)